

VEJLE AMTS AARBOG

1959



UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

FRA VESTER NEBEL SOGN

Af Folkemindeforskeren *Aug. F. Schmidt*.

Vester Nebel Sogn (Brusk Herred) er Anneks til Starup Sogn og omgives af dette samt Almind og Harte Sogne, fra hvilket sidste det skilles ved Almind Å. Imod Vest grænser Sognet til Jerlev Herred (Egtved Sogn), og videre mod Vest og Syd grænser det til Jordrup og Lejrskov Sogne i Anst Herred (Ribe Amt). *Vester Nebel Sogn* var i gammelt Mål 2274 Tønder Land. Nu angives dets Størrelse til 1259 ha, et efter Egnens Forhold ret lille Sogn (*Starup Sogn* er således på 3506 ha, *Harte Sogn* 1995 ha).

Sognets højtliggende Jorder (højeste Punkt 76 m), der skråner op mod Jordrup og Bølling Skove (i Ribe Amt), som delvis danner Vestgrænsen, er mod Syd og Øst magre og sandede, mod Nord og Vest lermuldede. Der skal i *Vester Nebel Sogn* 10,3 ha i Gennemsnit til 1 Tønde Hartkorn.

Der er ikke særlig mange Vidnesbyrd om meget gammel Bebyggelse indenfor vort Område. De 7—8 *Gravhøje* (fra Sten- og Bronzealderen), som kendes herfra, er især beliggende Nordøst for Sognebyen og i Tilslutning til Høje sydligst i *Starup Sogn*. En Høj har været at finde Syd for *Vester Nebel* og Vest for Landevejen, og en anden havde sin Beliggenhed tæt Øst for Kirken. Sognets Oldtidshøje er nu alle overpløjede. På en Mark Sydvest for *Vester Nebel* er frem-

draget et Fund fra den senere Jernalder, bestående af 6 Guldbrakteater og nogle Glasperler.

Da Sognet er omgivet af de to maleriske Vandstrømme: *Vester Nebel* og *Almind Åer*, turde man have troet, at der mellem disse tidligt var fremstået en betydelig Bebyggelse, idet der her var (og er) let Adgang til Vand og til Græsning i Engdragene, nødvendige Forudsætninger for et lille Oldtidssamfund af Agerbrugere.

Vester Nebel Å udspringer ved Blåkær Skov ca. 10 km Syd for Vejle i en Højde af ca. 71 m over Havet. Den øvre Del af Ådalen træder ikke skarpt frem, men omtrent ved Skovgård i Starup Sogn begynder den egentlige Ådal, der minder en Del om Åkærdalen.¹⁾ Mellem Ågård og Sletmadebro er Åen reguleret. Ved Broen løber Nebel Å ud i en bred Dal, der går på tværs af Åens Retning. Dalen er en Del af det Dalsystem, der bl. a. rummer Nørresø, Søndersø og Stallerup Sø. I Dalen modtager Nebel Å Tilløb af Bølling Bæk, der afvander den nordvestlige Ende af Dalsystemet. Nebel Å forlader atter den brede Dal NV for Vester Nebel, og herfra til Sammenfaldet med Aakær Å løber den i en snæver, dybt nedskåret Dal. Ved Elkærholm (Vester Nebel Vandmølle) er Åen opstemmet langs Dalsiden, og Nord for Stubdrup findes et stort Stemmeværk, der stemmer Vandet i den så højt, at en Del af Dalen er omdannet til en langstrakt Sø, der har Afløb til Søndersø gennem den Dal, hvorigennem Almind Å tidligere løb til Nebel Å. Vandet løber altså nu den modsatte Vej og ledes sammen med Almind Åens Vand gennem Kanaler og Søområdet til Harteværket. — *Almind Å* udspringer ved Viuf Skov. Et Stykke nedenfor Viuf Gård løber den ud i den store Vest—Øst gående Alminddal. Ved Dons Vandmølle er

Åen endnu opstemmet til en lille Møllesø, men Stemmeretten er solgt. Kort neden for Møllen løber Åen ud i Nørresø. — Vester Nebel Å fortsætter fra Stubdrup i sydvestlig Retning. Ved Stenvad Vandmølle er den opstemmet langs Dalsiden. Umiddelbart Nord for Hvilested Kro modtager den et mindre Tilløb, der er opstemmet ved Sorgenfri Vandmølle og i en Række Fiskedamme oven for og neden for denne. Efter at have passeret under Trudsbro på Hovedvej Nr. 1 modtager Nebel Å Trudså fra Nordvest. Trudså kommer fra Egnen Nord for Lejrskov. Efter Sammenløbet af Aakær og Nebel Åer kaldes Vandløbet *Kolding Å*.²⁾ I Traps Danmark, 4. Udgave, VII. Bind (1926), 711 oplyses, at *Vandarealet* i Vester Nebel Sogn er på 4 ha. I denne Forbindelse kan det passende meddeles, at Hedeselskabet efter i 1924 at have undersøgt Sognets *Moser* kunde oplyse, at Engene langs Bølling Bæk var en Lavmose, hvis Areal, der også strækker sig ind i Egtved og Starup Sogne, udgjorde 45 ha. Tørvedybden var i denne Mose 2 m i Gennemsnit. Askeindholdet var 17 %. Mosen var så ringe, at man måtte fraråde at bruge den som Brændselsgiver. Derimod var *Nørremose* (18 ha) en Høj- og Lavmose, som nok kunde benyttes til Tørveskær. Her var Tørvedybden 0,3 m og Askeindholdet 5,5 %.³⁾ I Trap (1926) anføres, at Sognets *Moser* udgjorde 23 ha. Moserne her har øvet Indflydelse på Marknavnegivningen, som den kendes fra 1683 såvel som fra Nutidens Bebyggelsesnavne.

*

Temmelig sent er der i vort Sogn givet *Navn* til en Landsby, hvad Navnet *Vester Nebel* viser os. Det blev År 1231 skrevet *Nybøl*, 1496 *Nøbel*, 1844 *Vester Nebel*. Det er sammensat af Tillægsordet *ny* og det gammel-

danske Navneord *bøli* (oldnordisk *bæli*), der betyder »Bosted«. Navne, der ender på *-bøl*, er sandsynligvis opstået i Tiden efter Vikingetiden, d. v. s. i o. 10.—11. Århundrede e. Kr. F. Den nye Landsby (det »nye Bosted«) har vel fået sit Navn givet udfra den Kendsgerning, at her var en ung Bebyggelse i Forhold til Egnens gamle Landsbyer, f. Eks. Almind og Dons. Stedsbestemmelsen *Vester* er fremstået som Modsætning til et *Øster Nebel*, der vist ikke kan være nogen anden By end *Taulov-Nebel* Nord for Kolding Fjord.

Sognavnet *Vester Nebel* har affødt flere Navne, således *Nebel Mølle*, nu *Elkærholm*, *Nebel Nørremose*, *Nebel Søndermose* samt *Nebelholm*, en Samling Huse, der også kaldes *Holmen*, Betegnelse på et Område, der er højere end Omgivelserne. Endvidere er i Sognet Gårdsamlingen: *Ballerne*, der ligger i bakket Terræn. *Balle* betegner »jævnt stigende Forhøjning i Terrænet«. Skriftformerne af *Ballerne* viser alle Flertal af *Balle*, medens de efter Folkemunde optegnede Udtaleformer viser Ental, hvilket må være det rigtige.⁴⁾ Som vi skal se i det følgende, er *Balle* et hyppigt brugt Navn på Markbetegnelser i Sognet. En Familie *Balle* har taget Navn efter det gamle Stednavn i *Vester Nebel Sogn*.

I *Markbogen* for 1683 (Nr. 826) i Matrikelsarkivet findes indskrevet Sognets gamle Marknavne, af hvilke de fleste nu er glemt. Disse gamle Navne på Sognets 4 Marker yder interessante Bidrag til fordums Navngivning af Lokalteter, som det i Landsbyfællesskabets Tid var praktisk at have en fast Betegnelse til. Man lærer af disse Navne adskilligt om Naturforhold (Jordsmon, Skov, Søb. m. v.) og særegne Ord, der nu ikke kendes mere.

I *Nør Marchen* fandtes først *Bygebjerg Fald*. Forleddet i Navnet er *Bøg*, og det oplyser om *Bøgebevoks-*

ning på Faldet. *Fald* svarer til en Indtægt i Marken og udgør ofte en Samling Agre. Fald kan betyde »Skråning« eller »være beliggende« (»Agrene falder mod Solen«). — *Bulbroe Fald*. En Bulbro er en Plankebro. — *Majdig Fald*. Maj er lig: Made, der betyder Eng. — *Kockholms Fald*. Af jydsk Kok, Hane. *Et Fald paa Gielsbjerg*. — Noch et andet *Fald paa Gielsbjerg*. I Markbogen et Sted fejlagtigt skrevet *Bielsbjerg Fald*. Gjelsbjerg er et Navn, der i sit Forled har Plante-navnet Gejl »Gyvel«. — *Lundbjerg Fald*. *Liden Schouf Sig Fald*. *Nogle smaa Støcher ved Schoufsig Munde* (Små Stykker ved Skovsigs Indgang). *Store Schoufsig Fald*. *Smal Schoufsig Fald*. Sig betyder »lav Plet på Marken, hvor der står Vand i fugtigt Vejrs om Vintere«. De anførte Navne fra Lundbjerg Fald og fremefter vidner om gammel Skov Nord i Sognet. I en Indberetning fra 1731 oplyses, at Nebel Krat består af Underskov, »som ikke er af nogen Værdi«. I Traps Danmark (1926) meddeles, at Sognets Skovareal udgør 13 ha. — *Ørbechs Marchen*. Ør »Grus« hentyder til mager Jordbund, og da Ørbækmarken fandtes Sydøst i Sognet, hvor Jorderne er noget magre og sandede, er Navnet jo meget velvalgt. — *Første Fald Ond Moese*. Betydningen er her snarest »dårlig Mose«. — *Noch et andet Fald*. — *Det tredie Fald kaldis Frøedals Fald*. Frø: Padde. — *Store Bønbiergs Fald*. — *Lillebønbierg Fald*. Plante-navnet Bønne. — *Horsdal*. Hors betyder Hest. — *De Støcher ved Dons Velde Kilde* (Vældkilde). Grænsen op til Sogneskallet i Øst efter Dons til. — *Et Fald mellem Vif (Wief) Wey og Møllevey*. Det er nok Dons Mølle, her tænkes på. Nordøst herfor ligger Viuf. — *Et Fald vesten Bønbierg*. — *Pindshøies Fald*. En Høj begroet med Buske og Småtræer. — *Ørbechs Fald*. — *Donsigs Mølle Weis Fald*.

— *Noch Tou Støcher ved Vilde Kilden* (Endnu to Stykker ved Vældkilden). — *Et Fald ved Grab* (Grav eller Grøft). — *De stachene Støcher til Weild Kilden* (De korte Stykker til Vældkilden). Væld kan også betyde »Vadested« (jfr. Købstadnavnet Vejle [væjel], der just har denne Betydning). — *Ørbechs Kiers Fald*. — *Puebierrig Fald*. Puge: Tudse. — *Suder Tofft Aggere Fald*. Suder: Skomager. Måske givet som Løn til en Skomager for Sognet. — *Andet Suder Tofft Fald*. — *Haufferdals Aggere Fald* (Havredalsagerfald). — *Sand Ageres Fald*. — *Smaa Sand Agers Fald*. Oplyser godt om Jordbunden. — *Boffuenhøye Aggere*. Her må have været en Bavnehøj, brugt i Ufredstider. — *Et Fald ved Ørbech Grab*. Grab kan måske være en Fejlskrift for Grob »Grøft«. — *Langebierrig Aggere Fald*. — *Søe Tofft Aggere Fald* (Søtoftagresfald). — *Andet Langebierrig Fald*. — *Sønder Fald paa Sin Tofft*. Sin kan måske være Ordet Sinder, »udbrændte Slagger af Jern, Potaske«. — *Tiuf Piut Aggere Fald* (Tyvpytagrefald). Forleddet må være det gammeldanske thiuf »Tyv« (som i Landsbynavnet Tyvkær i Smidstrup Sogn). — *Broden Høys Aggere Fald*. En Høj, der er gravet i (brudt op) har givet Navn til Markstykket. — *Rollebuske Aggere Fald* (også skrevet Rullebuske). En Rollebusk, også kaldet Røllebusk, er en Risbøg (en ung Bøg). Jfr. Skoven Risbøge ved Ferup. *Lille Hende Kaars Fald*. — *Store Hende Kaars Aggere Fald*. — *Helle Kaars Fald*. »Hende« i de to førstnævnte Navne må være Fejlskrivning for Helle. Helligkorsfald er et Navn, der kan erindre om, at her i den katolske Tid kan have stået et Kors på åben Mark. — *Mølle Skouf Høye Fald* (Mølleskovhøjfald). — *Lius Dals Aggere Fald* (Lysdalsagrefald). — *Noch Møll Skouf Høye Fald*. — *Møll Tofft Aggere Fald*. — *Kocke Holms Ag-*

gere Fald (Kokholmsagrefald), Kok, Hane (måske Urhane, Urkok). — *Elkiers Aggere Fald*. Trænavnet El. Dette Navn er i afvigte Århundrede blevet overført på Nebel Mølle, der nu hedder *Elkærholm*. — *Small Fald i Mølle Røy*. Røy svarer til Røj »Skovrydning«. — *Steen Demnings Aggere Fald*. Her har været en Dæmning ved Mølledammen. — *Stoere Mølle Røye Fald*. Som man kan se, hører de sidste 6—7 Navne til Området ved Vester Nebel Mølle.

I *Wester Marchen* fandtes *Wester Vang Balle*. — *Hoffueds Schiffter*. Vel: de forrest liggende Skifter. Hoved — hentyder ofte til Foragre (»Hovedagre«). Hovedskifter anføres i Markbogen som opbrudt Skovjord. — *Boelled Schifte*. Her et Led ved et Boelskifte. — *Stock brog Fald*. Brog er muligvis Fejl for Bro. En Stokkebro var et Gangbræt el. lign. over et Vandløb. — *Giel Krogsig*. Et fugtigt Område med Gejl (Gyvel) ved. — *De smalle Aggere i Byding*. Endelsen er sikkert Fejlskrift for -eng. — *Andfløed Fald*. Der var tre Fald med dette Navn. Forleddet er Fuglenavnet And, Efterleddet Flyd, der betyder Vandløb. — *Holmesieg Schoubschifft* (Holmesig Skovskifte). — *Claus Stigs Aggere* (Mandsnavn). — *Balles Led Fald*. Her et Led ind til Marken. — *Nogle smaa Støcher paa Vøgvad*. Vøgvad var antagelig et Vadested med blød, mudret Bund. — *Eng Tofft Fald* (Engtoftefald). — *Moes Faldet* (Mosefaldet). — *Huidbierge Fald* (Hvidbjergfald).

Endvidere findes i Markbogen nogle Navne på små Engstykker, bl. a. *Løget Maj*, af Plantenavnet Løg og Maj, Made, d. v. s. Eng. — *Nebbel Maj* (Nebel Eng). *Eske Kiers Hauge* (Eskekærshave). *Vdi Vester Skoufs Søe Maj*. — *Steens Krogs Haufen*. — *Frøe Sig*. Frø: Padde. — *Vdi Balles Wang*.

I Nutiden gives kun undtagelsesvis Marknavne. Det gamle Navn *Brunhøj* (hentyder til Bevoksningens Farve) anvendes nu også som Ejendomsnavne. Gamle Marknavne indgår i Navnene: Ballegård, Balleskovgård, Nørballegård, Elkærhøj. Endvidere Fuglkærgård, Sejkærholm, Tranbjerggård. Fra Nutiden er Navne som disse: Bøgely, Bøgebjerg, Grundkærhus, Solgård, Solholtgård, Vesterled, Østerbækgård. Personnavne indgår i: Karensminde, Karlsminde, Marilund og Ulriksminde.

*

Vester Nebel Sogn led som de andre Sogne i Koldingegnen stærkt i de slemme *Krige*, der især i 1600-Tallet rasede her. Efter Wallensteinskrigen 1628 kunde Sognet kun betale en Trediepart af sin Skyld til Kronen. Gårde var blevet afbrændt, og Fattigdom regerede. I Torstensonskrigen 1644 havde bl. a. i Vester Nebel Sogn General Wrangel med alt sit medhavende Folk Lejr i to ganske Nætter og Dage, da han drog ind i Landet, og i 1645, da han drog ud, camperede han også i Vester Nebel og omliggende Sogne, hvorfor de fattige Folk, som byggede og boede her, blev ganske frarøvet deres Kræ og Heste, deres Korn blev udkastet, og det blev slet og ilde behandlet, så her var intet som helst Forråd efter Krigen. Efter den store Svenskekrig 1657—60, da Nebel By blev afbrændt, var Folket yderlig forarmet. Man hjalp sig, hvor man bedst kunde. Der blev stjålet Træ i Skovene, og det var strengt forbudt Folk, der boede nær den kongelige Vildtbane, at holde Bøsser. Hundene skulde være »lemmede«, have et Stykke af det ene Forben hugget af, så de ikke løb efter Kongens dyrebare Vildt. Der førtes af denne Grund omhyggelig Kontrol med alle ulemmede eller »ustemplede« Hunde. I 1662 kunde

Synsmændene meddele, at der af ulemmede Hunde kun fandtes en i Nebel Mølle, medens Almind havde hele fem af de lykkelige Dyr.

Rytterbønderne havde det — såvel som andre Bønder — tit skralt og måtte have Hjælp af Kronens Kasse. Undertiden lånte de Korn til Udsæd. Det kneb dog meget med at få Lånekornet betalt. I 1683 nægtede Mændene i Vester Nebel at betale noget, men de slap ikke, og Regimentsskriveren bemærkede: »Hvis Bønderne kan blive fri, naar de siger, at de har haft Misvækst, saa faar jeg aldrig en Skæppe ind,« og han mener, at de ikke har godt af at mærke, at man har haft for megen Medlidenhed med dem.

1695 havde Præsten Niels Fog i Starup nogen Fortrædelighed med sine Sognemænd, fordi han 1694 i sit Skattemandtalt ikke havde medtaget Husmændene i Vester Nebel og Brakker. Præsten anså disse sidste for Husmænd, og så var de skattefri, men Forvaltningsmyndighederne regnede dem for »Indsiddere«, og så skulde de betale. Hr. Niels blev frikendt, men 1695 kom han så i Kirken i Strid med Sognemændene, da han oplæste Skattemandtallet.⁵⁾

*

Der fandtes i Vester Nebel Sogn År 1683: 18 Gårde med 77,14 Tønder Hartkorn. 7 Huse med Jord havde 2 Tdr. Hartkorn. Ialt 79,14 Tdr. Hartkorn. Det dyrkede Areal til disse 25 store og små Ejendomme var 541,1 Tdr. Land. *Nebel Mølle* havde samme År 0,90 Tdr. Htk., og dens dyrkede Areal var på 6 Tdr. Land. Ialt i Sognet var da 80,04 Tdr. Htk., og dets dyrkede Areal var 547,1 Tdr. Land.⁶⁾

Ved den ældste *Folketælling* 1769 var der i Vester Nebel Sogn 188 Indbyggere. 1787: 186. 1801: 256.

1834: 479. 1840: 498. 1845: 574. 1850: 584. 1855: 601. Da var der ialt i Sognet 31 Gårde og 65 Huse, hvoraf de 20 Gårde og 53 Huse var udflyttede. Der fandtes da her et mindre Teglværk. 1860 var Sognets Indbyggertal: 637. 1870: 691. Da var her 31 Gårde og 84 Huse. Deraf var de 20 Gårde og 65 Huse udflyttede. 1880 var Indbyggertallet 683. 1890: 633. 1901: 628. 1905 var i Sognet 34 Gårde med 98 og 82 Huse med 22, forskellige Lodder med 1 Td. Htk. samt 11 jordløse Huse (127 Hjem ialt). 1906 var Befolkningmængden 620 Personer. 1911 var Tallet nede på 600, og der angaves da at være 126 Gårde og Huse i Sognet. 1921 var her 138 Gårde og Huse. 1925 var Indbyggertallet 731. 1940: 659 Indbyggere og 183 Husstande. 1945: 690 Indbyggere og 193 Husstande. 1950: 725 Indbyggere og 211 Husstande. 1. Oktober 1955 var der 722 Beboere i Vester Nebel Sogn.

Af disse Tal erfarer man i Korthed en hel Del om Udviklingen i Vester Nebel Sogn siden de store Landboreformer i Årtierne omkring 1800. Som man vil have set, var der allerede 1855 udflyttet 20 Gårde og 53 Huse, et betragteligt Antal i Forhold til Tiden.

*

Den lille *Kirke* i Vester Nebel er opført i den romanske Stilperiodes Tid (1050—1250). Den må i hine fjerne Dage sikkert have været rigelig stor til Sognets daværende fåtallige Befolkning. Kirken har Skib og Kor og mod Vest et lavt Tårn med Saddeltag. Det er fra den seneste Middelalder og bygget af Munkesten. Det nyere Våbenhus ligger mod Nord og er af Mursten. Murene på Hovedbygningen er væsentlig af rå Granit på Skråkantsokkel. I 1886 fik Kor, Skib og Tårn et tykt Lag Cement. Korbuen og Dørene er be-

varede, dog er Syddøren tilmuret. Tårnets hvælvede Underrum har Spidsbue til Skibet, der har fladt Loft. Altertavlen, forestillende Christus og Peter på Søen, er malt 1889 af Peter Nicolai Møller fra Kolding. Den gamle Altertavle, der er opstillet i Tårnrummet, er en lutheransk Fløjtavle fra Slutningen af det 16. Århundrede. På Fløjenes Ydersider er bevaret de oprindelige Malerier. Prædikestolen er i gotisk Stil og af vestjysk Type, fra ca. 1560—70. Døbefonten er af Granit og er samtidig med Kirken, der ligger ca. 9 km NNV for Kolding.⁷⁾

Vester Nebel har fra tidlig Tid haft gode *Skoleforhold*, idet der allerede 1693 her blev indført et mere ordnet Skolevæsen end andre Steder i Landbyerne.⁸⁾ 1722 havde man i Starup og Nebel Sogne antaget en dygtig Skolemester. Det ser ikke ud til, at Nebel fik sin egen Skolebygning før 1820. Inden den Tid har man vel så haft et lejet Lokale til Undervisningen. 1925 fik Vester Nebel opført en ny Skole. Talrige Oplysninger om gamle Skoleforhold i Starup-Nebel Sogne findes i Kirkehistoriske Samlinger, 3. Rk. V (1884—86), 652—54, samt i Afhandlinger i Vejle Amts Aarbog 1908, 185—239, 1909, 143—49 af Poul Lindholm. Udnyttet af Lindholm i hans Bog: Starup Sogn (1911).

1868 byggedes i Vester Nebel en *Friskole*, der opførtes på en Jordlod, som Gdr. Peder Dons, »Pederslyst« i Dons havde købt det nævnte År. Friskolen, hvis Lod var på 10 Tdr. Land, fik Navnet »Karensminde«. Det var Meningen, at Seminarist fra Jelling 1865 *Marinus Jørgensen*, Broder til Konrad og Severin Jørgensen, skulde have flyttet ind i den nye Skole med sin Brud, Karen, Datter af ovennævnte Peder Dons, men hun døde 14 Dage før Brylluppet. Efter at have deltaget som frivillig i 1864 virkede Marinus Jørgensen

efter sin Eksamen 1865 en kort Tid som Medhjælper ved Chr. Kolds gamle Friskole i Dalby, før han kom til Vester Nebel. Her levede han et virksomt Liv som Lærer. Et Skolebillede fra 1877 viser ham med Lærerinde og 37 Skolebørn. Som Lærerinde havde han en Tid sin Svigerinde, Fru *Johanne Jørgensen*, Vester Nebel Brugsforening. Ved Siden af Skolearbejdet drev han sin Jordlod, ledede Skytteforening, Foredragsforening, var Sognerådsmedlem og Bestyrelsesmedlem i Brugsforeningen, Redaktør af »Børnenes Blad« og Medarbejder ved Morten Eskesens Blad »Fylla« samt ved Højskolebladet. Efter Marinus Jørgensens Død 1878 blev *Peder K. Juler* Lærer ved Friskolen. Han havde før været Friskolelærer i Trunderup, Fyn. 1897 fratrådte han på Grund af Alder i Vester Nebel, hvorpå Børnene overgik til en ny Friskole i Ågård. Efter Marinus Jørgensens Død ejede hans Søskende Skolen, men nogle År efter overlod de den til Skolekredsen, som igen i 1897 overgav den til Juler som Efterløn.⁹⁾

*

Vester Nebel By ligger ved en stor Landevej, der fra Nord til Syd fører gennem Sognet. Her omkring Midlalderkirken har Byen hygget sig gennem Århundrederne, og først efter Udskiftningen o. 1775 begyndte der at ske indgribende Forandringer i det gamle Landsbysamfund; thi nu begyndte Gårdene at flytte ud på Byvangene, og også Vester Nebel Sogn fik nu den spredte Bebyggelse, der overalt præger vort Land. Sognebyen har en central Beliggenhed indenfor det udvalgte Landområdes Grænser, og da 7 Veje fører til den, er det forståeligt nok, at den er blevet Sognets Centrum i enhver Henseende. Her er Kirke og Skole, og fra ret gammel Tid har der været en Kro i Vester

Nebel. Den kendes fra første Halvdel af forrige Århundrede. 1891 opførtes Vester Nebel Forsamlingshus, og 1911 oprettedes et Andelsmejeri her. Den fordums Fattiggård indrettedes 1921 til Alderdomshjem. Hertil kommer en Række Forretninger og et betydeligt Antal Håndværkere, hvorfor det er muligt for Sognets Beboere at blive betjent på de allerfleste Områder, når de henvender sig til dets eneste Bysamfund, enten for Indkøbs Skyld eller hvis Byggearbejder og Reparationer m. v. skal finde Sted. Det gode Opland udenom Vester Nebel bevirker, at her er Betingelser til Stede for et sundt og godt Forretningsliv, ligesom Håndværkere af enhver Branche har fortrinlige Muligheder her.

Landskendt blandt det ældre Slægtleds Borgere i Vester Nebel var *Severin Jørgensen* (31. Marts 1842—10. Januar 1926), der 1874 blev Uddeler for den da nyoprettede Brugsforening i Byen, hvor han herefter levede og virkede Resten af sine Dage. Han tog med Kraft fat på Arbejdet med at få realiseret sin Kongstanke: at få samtlige danske Brugsforeninger samlede om et Fællesindkøb af deres Varer. Efter Skuffelser og intenst Arbejde fik han Tanken ført ud i Hverdagen År 1896, da »Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger« blev til en Virkelighed. Severin Jørgensen var den store Sammenslutnings ansete Formand til 1913, da han trak sig tilbage. Virksomheden kom til at overstige de dristigste Forventninger — endog Stifterens. På adskillige Områder øvede Jørgensen megen Indflydelse, også indenfor det Sogn, han boede i, og hvis store Brugsforening han var en ypperlig Leder af. Ikke længe efter Severin Jørgensens Død blev 5. Oktober 1926 afsløret et Mindesmærke for ham på en Plads overfor Vester Nebel Brugsforening. Mindesmærket (en Portrætbuste på Granitsokkel),

der er en Pryd for den lille By, er udført af Billedhuggeren *Rasmus Andersen*, der havde Evne til at få sine Monumenter til at ligne de Personer, han fik til Opgave at forevige.¹⁰⁾ Severin Jørgensen er det ene berømte Navn, der er knyttet til Vester Nebel Sogn, det andet, H. A. Wulff, skal vi høre om lidt fremme.

*

Lidt over 1 km Syd for Vester Nebel ligger *Elkærholm Gård og Mølle*. Førhen hed Virksomheden *Nebel Mølle*. Allerede 1578 træffes Navnet *Nøbbil Mølle*. 1664 *Nebbel Mølle*. 1683 *Nebell Mølle*. 1844 *Nebel Mølle*. Marknavnet *Elkjær*, nævnt i Markbogen 1683, er Forudsætningen for det nuværende Navn, givet den førhen så store Ejendom vistnok i sidste Halvdel af forrige Århundrede.

Elkærholm ligger såre skønt i en dyb Dal. I For sommertiden, når Tusindfrydene titter frem overalt mellem Græsset på de maleriske Skrænter, ser man her et Stykke Landskab af en romantisk Ynde, som man skal lede efter Magen til i vort Land.

Det vides ikke, hvornår *Nebel Mølle* er grundlagt. Den omtales første Gang 1578, da den kom til Kronen. Den nævnes videre 1610 og 1622. Der var da Avl til. 1636—37 var Landgilden 12 Ørter Mel. Antagelig blev også Møllen brændt af Svenskerne under Krigen, for det siges i Jordebogen 1660, at hele *Nebel By* blev afbrændt af dem. 1662 afkortes der 3½ Ørt 1 Fjerdingkar i Landgilden for at holde Møllen vedlige. Ifølge Matriklen 1664 blev Møllen ansat til 8 Tdr. Htk. På dens Jorder kunde såes 4 Skæpper Rug, 3 Skp. Byg og 2 Skp. Boghvede samt avles 10 Læs Hø. I Markbogen 1683 skrives om Møllen: »Er udi samme Mølle en Quern med tou smaa Stene. Er et lidet Hiul, som gaar med Offuerfaldsvand. Er en liden Schautmølle [Skvæt-

mølle]. Under tiden, naar Tørche er, hafuer intet Vandd, eftersom dett kommer af en lidenn Aae og smaae Beche, som icke aldtiid kand bruges, og med stoer Besuerlighed samles Vandet til Møllen fra en liden Aae med Arbeide i en Grøfft en lang Vey fra Aaen. Og gifuer aarlig til Afgifft af Møllenn til Colding Huus 10½ Tønder Rug Meel aarlig Landgilde.« Til Møllen er lidt Jord og Eng, men Mølleren maa købe Hø af Bønderne oplyser Markbogen videre.

1699 skødede Kronen Fjerdeparten af Møllen bort. 1723 findes et Skøde på Halvparten af Nebel Mølle. 1729 drejer det sig igen om et Skøde på Fjerdeparten af Møllen, 1734 sælges Halvparten af Møllen for 400 Rdl. Antagelig er dette således at forstå, at Kronen stadig har haft en Del af Møllen. Hvornår den sidste Del af Møllen er blevet Selveje, vides ikke, men det er i hvert Fald sket før 1761, da den ikke omtales i en Indberetning fra dette År.¹¹) 1794 købtes Nebel Mølle af den senere Justitsråd, Stænderdeputeret *Hans Andreas Wulff* (26. September 1764—6. Januar 1850), og nu oprandt der nye Tider for den. Wulff var en meget dygtig Mand, der fik sat Skik på Sagerne. Da han besigtigede Møllen, fandt han Mølleværket dårligt, Bygningerne små og tildels forfaldne, Jorderne af temmelig Udstrækning, men for en stor Del magre og omtrent 40 Tdr. Land bevokset med Lyng. Dog var Gårdens nærmeste Omgivelser Wulff ganske tiltrækkende; den smukke Dal med Åen og en Mængde Træer, navnlig en Bakke på omtrent 2 Tdr. Land med en Del skønne Ege- og Bøgetræer tiltrak sig hans Opmærksomhed. Besætningen bestod af 4 Heste, 12 Køer, noget Opdræt og nogle Får, og for denne Ejendom forlangtes intet mindre end 5500 Rdl. Courant. Wulff og hans Ledsager, Asmus Anton

Poulsen, Forpagter på Endrupholm Mølle (Wulffs tilkommende Svigerfader), fandt Prisen for høj og tog derfor til Dons Mølle, hvor Poulsen fra tidligere Tid var kendt, for at rådslå med Ejeren V. A. B. Dreyer om denne Sag. Han fandt også Prisen for høj. . . . Efter lang Ventilation kom Handelen dog i Stand. Nebel Mølle købtes for 4000 Specier, og i Aftægt 24 Specier årlig, så længe Sælgeren levede. I Købet fulgte 2 gamle Heste, 8 Køer, 1 Vogn, 1 Harve og 1 Plov. Af Købesummen behøvedes kun udbetalt 800 Specier, og de øvrige kunde mod 1. Prioritet blive indestående i Ejendommen. Et stort Arbejde havde Wulff med at få nye Bygninger, men han fik sin Mølle opført. År efter År blev han ved at bygge, ialt opførte han 148 Fag Hus, og det var flotte Længer. Gården bestod ved 1830 af tre teglhængte og fire stråtækte Huse. På Bakken Vest for Gården opførte han 1818 en Bygning med Altan, hvorfra han havde Udsigt over hele Marken. Bakken og Huset kaldte han »Bloksbjerg« til Minde om en Rejse til Harzen 1817. Heden, han ejede, opdyrkedes og beplantedes. Plantningen slog fejl Gang efter Gang, men Wulff blev ufortrøden ved. Gården, der oprindeligt havde 150 Tdr. Land, fik efterhånden 400. Da han i 1842 solgte den til sin Svigersøn *Christian Georg Campen* (1815—1898), var den på et Højdepunkt. 1850 hørte der til Ejendommen 23 Tdr. Htk. Campen var i 1864 Amtsrådsmedlem og kom sammen med Herredsfoged G. C. Saxild til at lede det Magasin for Udlevering af Fødemidler etc., som det prøjsiske Militærstyre lod oprette i Kolding. Campen var medvirkende til, at Stadthauptmand I. S. Borch ikke kom synderligt i Fængsel, fordi han havde været oppe at skændes med en fjendtlig Officer. I 1885 blev *Elkærholm* sammen med Vester Nebel Kirke m. m.

udlagt ved Tvangsauktion for 154.500 Kr. til Københavns private Lånebank. Campen har altså ikke kunnet klare den. Lånebanken solgte hele Bedriften i 1886 for 205.000 Kr. til Overretssagfører E. Christensen. 1887 kom den til Arkitekt A. P. Frederiksen (senere Williamsborg), som 1895 afhændede Elkærholm til B. Petersen, der 1906 solgte Gården for 170.000 Kr. til Landbrugskandidat August V. Beck, som senere købte Engelsholm. Han solgte 1914 Elkærholm for 250.000 Kr. til Forpagter Chr. Hansen. 1918 blev den med Afbyggergården Solgård (udskilt 1851) solgt til et Konsortium for 693.000 Kr. til Grosserer Dreyer, og 1919 af et andet Konsortium mageskiftet til Forsørgelsesinspektør K. Andersen i Vejle, og 1920 solgtes Virksomheden for 785.000 Kr. til L. Juul, der 1921 afhændede den for 552.000 Kr. til Vejle Amts Udstykningsforening. Der opførtes nu 22 Statshusmandsejendomme på Jorderne. Hovedparcellen kom derefter til S. Sørensen, der 1928 solgte til N. Petersen, som et halvt år senere afhændede til J. Gram-Hansen. I Marts 1932 overtoges Elkærholm af Brødrene A. og Chr. Jacobsen. Da var dens Tilliggende 89,4 ha, deraf Ager 55, Eng 18,4, Skov 12, Have, Park og Gårdsplads 4. Møllen blev nedlagt ca. 1933, men Vandkraften udnyttes stadig til Gården. Den udnyttes ved en Turbine kun til Fremstilling af Elektricitet.¹²⁾ 1942 var Åen opdæmmet til en lang Kanal i Dalsiden. Faldet ved Møllen er ca. 3 m. Elkærholm ejes nu af Civilingeniør *Axel Regnar Trillingsgaard*.

Efter en Brand 1925 opførtes nye Udlænger på Elkærholm, hvis Hovedbygning er fra Gårdens Glansperiode. 1845 lod Campen tilbygge den 2. Etage, som stadig pryder Beboelseslængen her.

Om Hans Andreas Wulff og hans Slægt foreligger

en Del Litteratur.¹³) Her skal kun anføres nogle få nødvendige Oplysninger om denne Mand, der kom til at betyde meget for sin Egn. I 1832 havde han mere end 50 Mennesker i sit Brød. 1835 valgtes han ind i Viborg Stænderforsamling. Han var da med sine 71 År Forsamlingens ældste Medlem. Også i dette berømte Råd forstod han at sætte sig i Respekt, hvad bl. a. den kendte »Stændervise« aflægger Vidnesbyrd om. 1837 blev han Landvæsenskommissær, samme År Kammerråd, 1840 Ridder af Dannebrog (1811 var han blevet Dannebrogsmænd), 1845 blev han virkelig Justitsråd.

Da Wulff var en meget kongetro Mand, er der ingen Tvivl om, at han satte stor Pris på disse Udnævnelser. På Grund af Blindhed gik han 1845 af som Stænderdeputeret. I sin sidste Levetid var han, på Grund af Krigen, flyttet ned fra sin yndige Bolig »Bloksbjerg« til Møllen, hvor han hos Datter og Svigersøn nød en kærlig Pleje. Den 16. Januar 1850 døde gamle Wulff, og hermed var en af Koldingegnens Foregangsmænd gået bort. Han er uden Tvivl den Landmand herfra, der — og med Rette — er skrevet mest om.

H. A. Wulff, der også skrev Vers, affattede bl. a. »Mit Livs Tretals Begivenheder passende for Aaret 1845«, en fornøjelig Levnedstegning, der viser, at den 81-årige, blinde Mand ikke havde tabt Humøret, men glædede sig ved Tilværelsen og ved,

at »tre Snaipse daglig giver ingen Rus. Tre Gange daglig nyder jeg lidt Mad, det styrker, naar mig Fla-sken har gjort glad«.

*

Vester Nebel Sogn, der tidligere i kommunal Henseende var forenet med Hovedsognet *Starup*, udgør fra 1921 en selvstændig Kommune.

Noter:

- 1) August F. Schmidt: Fra Koldingegnen I (1956), 14—16.
- 2) Steen B. Bøcher: Vandkraftens Udnyttelse i det sydlige Nørrejylland før og nu (1942), 54—55.
- 3) Fridlev Thøgersen: Danmarks Moser (1942), 4.
- 4) Vejle Amts Stednavne (udgivet af Stednavneudvalget) 1944, 153—55.
- 5) Peter Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid (1910), 127, 135, 146. Historiske Strejftog i Koldingegnen (1923), 109, 123, 146, 215.
- 6) Henrik Pedersen: De danske Landbrug 1688 (med Indledning af Svend Aakjær), 1928, 136.
- 7) Traps Danmark, 4. Udgave, VII (1926), 711—12.
- 8) P. Eliassen i Vejle Amts Aarbog 1922, 87—89.
- 9) Anker Ankerstrøm: Friskolen gennem hundrede Aar III (1949), 217—18.
- 10) J. Th. Arnfred: Severin Jørgensen (1942), en Bog på 158 Sider, giver en nyttig Skildring af Severin Jørgensens Liv og Gerning.
- 11) Dr. Steen B. Bøcher har i Vejle Amts Aarbog 1949, 203—06, skrevet om Elkærholm Mølle.
- 12) J. J. Hansen: Større danske Landbrug V (1933), 330—332.
- 13) Axel Noack: Stamtavle over Familien Wulff (1941). Hovedafhandlingen om Hans Andreas Wulff skyldes Arkivar Peter Kr. Iversen, der har fået offentliggjort en værdifuld Karakteristik af den gamle Ejer af Elkærholm i: Afhandlinger tilegnede Rigsarkivar, Dr. phil. Axel Linvald (1956), 168—186. Her et stort Antal Henvisninger, hvortil kan føjes Poul Lindholms Artikler om Wulff i Kolding Folkeblad 13/11, 14/11 1928. Endvidere Kolding Folkeblad 29/8, 17/9 1935 (Aug. F. S.). Fra Vester Nebel Sogn er optegnet følgende Råd mod Sygdom: »Min Bedstefader fra Vester Nebel havde *Blegsot* og kunde ikke blive kureret derfor. En af hans gode Venner gik til en klog Kone for ham, og hun sagde, at de skulde koge en Kop rigtig stærk Kaffe til ham, og deri skulde kommes nogle Regnorme. Det skulde han saa drikke uden at vide, at de var der. Han drak Kaffen og kom sig.« Meddelt af A. J. Gejlager, der var fra Seest (Evald Tang Kristensen: Danske Sagn, Ny Række IV, 1932, Nr. 1144). — Endelig skal nævnes, at Sognepræsten Albert Jacobsen 1638 til Ole Worm oplyste, at Annexet Nebel var der intet at skrive om! (Danske Samlinger 2. Rk. IV, 83).